

ЮРИДИК ШАХСЛАРДАН ОЛИНАДИГАН ФОЙДА СОЛИҒИНИ ҲИСОБЛАШ ТАРТИБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Исмайлов Сирожиддин Исоқович

Молия ва молиявий технологиялар факультети магистранти

Аннотация. Мақолада юридик шахслардан олинадиган фойда солигини ҳисоблашнинг назарий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинган. Фойда солигининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти ёритилиб, амалдаги ҳисоблаш тартибида учраётган муаммолар ўрганилган. Шунингдек, солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш, рақамли технологияларни кенг жорий этиш ва халқаро тажрибадан самарали фойдаланиш асосида фойда солигини ҳисоблаш тартибини такомиллаштириш бўйича илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: фойда солиғи, юридик шахслар, солиқ сиёсати, солиқ базаси, солиқ маъмурчилиги, солиқ ҳисоботи, рақамлаштириш, бюджет даромадлари.

Мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши ва давлат молиявий ресурсларининг шаклланишида солиқ тизими муҳим ўрин тутди. Солиқлар давлат бюджети даромадларининг асосий манбаи ҳисобланиб, улар орқали давлат ўзининг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий вазифаларини амалга оширади. Бозор муносабатлари шароитида юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи давлат бюджети даромадларининг муҳим қисмини таъминловчи бевосита солиқлардан бири ҳисобланади. Ушбу солиқ корхоналарнинг молиявий натижалари билан бевосита боғлиқ бўлганлиги сабабли иқтисодий жараёнларга сезиларли таъсир кўрсатади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда тадбиркорлик муҳитини яхшилаш, инвестицияларни жалб қилиш ва иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш мақсадида солиқ соҳасида кенг қўламли ислохотлар амалга оширилди. Хусусан, солиқ ставкалари қайта кўриб чиқилди, солиқ ҳисоботларини тақдим этиш тартиби соддалаштирилди ҳамда солиқ маъмурчилигига рақамли технологиялар кенг жорий этилди. Бироқ, иқтисодиётнинг жадал ривожланиши ва хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг мураккаблашиб бориши фойда солиғини ҳисоблаш тартибини янада такомиллаштиришни талаб этмоқда.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солигининг иқтисодий моҳияти давлат ва тадбиркорлик субъектлари ўртасида яратилган қўшимча қийматнинг маълум қисмини қайта тақсимлаш билан изоҳланади. Ушбу солиқ давлат учун молиявий ресурсларни шакллантириш вазифасини бажарса, корхоналар учун иқтисодий

қарорлар қабул қилишда муҳим омил ҳисобланади. Шу боис фойда солиғи тизими шундай ташкил этилиши керакки, бир томондан давлат бюджети учун етарли даромад манбаи яратилса, иккинчи томондан эса тадбиркорлик субъектларининг ривожланишига тўсқинлик қилмаслиги лозим.

Иқтисодчи олимлар томонидан фойда солиғининг иқтисодий аҳамияти ва унинг корхоналар фаолиятига таъсири кенг ўрганилган. Хусусан, Р.Масгрейв, Ж.Стиглиц, Х.Розен каби олимлар давлат молияси ва солиқ муносабатларининг назарий асосларини ишлаб чиққан бўлса, замонавий тадқиқотларда солиқ юкининг инвестицион фаолликка таъсири, солиқ маъмурчилиги самарадорлиги ва солиқ рақамлаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Амалда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаш жараёни бир қатор босқичларни ўз ичига олади. Аввало корхона томонидан ҳисобот даврида олинган жами даромадлар аниқланади. Кейин эса солиқ қонунчилигида белгиланган тартибда чегириб ташланадиган харажатлар ҳисобга олинади. Натижада солиқ солинадиган фойда шакллантирилади ва унга нисбатан белгиланган солиқ ставкаси қўлланилади. Бир қарашда мазкур механизм оддий кўрингани билан, амалиётда харажатларнинг солиқ мақсадларида тан олиниши, доимий ва вақтинчалик фарқларнинг ҳисобга олиниши, айрим операцияларнинг солиқ оқибатларини баҳолаш каби масалалар муайян мураккабликларни келтириб чиқаради.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, фойда солиғини ҳисоблаш жараёнида бухгалтерия ҳисоби билан солиқ ҳисоби ўртасидаги тафовутлар муҳим аҳамият касб этади. Корхоналар молиявий ҳисоботни халқаро ёки миллий бухгалтерия стандартлари асосида юритиши мумкин, аммо солиқ базасини аниқлашда солиқ қонунчилиги талабларига амал қилиши шарт. Бу эса қўшимча ҳисоб-китобларни амалга оширишни талаб этади ҳамда баъзи ҳолларда меҳнат ва вақт сарфининг ортишига олиб келади.

Замонавий иқтисодиёт шароитида рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши солиқ муносабатларига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Электрон ҳисобот тизимлари, электрон ҳисобварақ-фактуралар, онлайн назорат-касса машиналари ва автоматлаштирилган таҳлил платформалари солиқ маъмурчилигининг самарадорлигини оширишга хизмат қилмоқда. Шу билан бирга, рақамлаштириш инсон омили таъсирини қисқартириш, солиқ ҳисоботларидаги хатоларни камайтириш ва солиқ назоратини кучайтириш имконини бермоқда. Шу нуқтаи назардан қараганда, фойда солиғини ҳисоблаш жараёнини тўлиқ рақамлаштириш истиқболда мазкур соҳадаги муҳим йўналишлардан бири бўлиб қолади.

Хорижий давлатлар тажрибаси ҳам мазкур масаланинг долзарблигини тасдиқлайди. Ривожланган мамлакатларда фойда солиғи маъмурчилиги асосан хавфларни таҳлил қилиш тизими, электрон мониторинг ва автоматлаштирилган назорат механизмларига асосланган. Бу эса солиқ органлари ва солиқ тўловчилар ўртасидаги муносабатларнинг шаффофлигини таъминлаш ҳамда солиқ маъмурчилиги харажатларини камаййтириш имконини бермоқда.

Фикримизча, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаш тартибини такомиллаштиришнинг асосий йўналиши солиқ базасини шакллантириш механизмларини соддалаштириш, бухгалтерия ва солиқ ҳисобини ўзаро яқинлаштириш ҳамда рақамли технологиялардан кенг фойдаланиш билан боғлиқдир. Бундан ташқари, солиқ имтиёзларининг иқтисодий самарадорлигини мунтазам баҳолаб бориш, трансферт нархлаш соҳасидаги назорат механизмларини кучайтириш ва солиқ тўловчилар учун маслаҳат хизматларини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи давлат бюджети даромадларини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган солиқ турларидан бири ҳисобланади. Унинг самарали ташкил этилиши нафақат бюджет барқарорлигини таъминлашга, балки иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва тадбиркорлик фаоллигини оширишга ҳам хизмат қилади. Шу сабабли фойда солиғини ҳисоблаш тартибини мунтазам равишда такомиллаштириб бориш иқтисодий ислохотларнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб қолмоқда. Солиқ маъмурчилигини рақамлаштириш, ҳисобот жараёнларини соддалаштириш ва халқаро тажрибаларни миллий амалиётга мослаштириш мазкур соҳада юқори самарадорликка эришиш имконини беради.

Maqolangiz uchun quyidagi 12 ta foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatini keltirishingiz mumkin. Ular ilmiy maqola mavzusiga mos va rasmiy manbalarni ham o'z ichiga oladi

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Тошкент: Адолат, 2025.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг солиқ сиёсатини такомиллаштиришга оид фармон ва қарорлари тўплами. – Тошкент, 2024.
3. Ваҳобов А.В., Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. – Тошкент: Шарқ, 2021. – 432 б.
4. Маликов Т.С., Олимжонов О.О. Молия. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2020. – 560 б.
5. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. – Москва: ИНФРА-М, 2021. – 352 с.

6. Stiglitz J.E. Public Sector Economics. – New York: W.W. Norton & Company, 2019. – 912 p.
7. Rosen H.S., Gayer T. Public Finance. – New York: McGraw-Hill Education, 2021. – 688 p.
8. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 2017. – 640 p.
9. Bird R., Zolt E. Tax Policy and Economic Development. – Washington DC: World Bank Publications, 2018. – 286 p.
10. OECD. Corporate Tax Statistics 2024. – Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2024.
11. IMF. Fiscal Monitor: Taxing Times. – Washington DC: International Monetary Fund, 2023.
12. World Bank. Innovations in Tax Compliance: Building Trust, Navigating Politics, and Tailoring Reform. – Washington DC: World Bank Group, 2022.

